

Dr inż. Ewa Kubińska-Jabcoń

AGH Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie

e-mail: ejabcon@agh.edu.pl

ORCID: 0000-0001-6376-4006

Dr Beata Palis

Uniwersytet Jagielloński w Krakowie

e-mail: beata.palis@uj.edu.pl

ORCID: 0000-0003-3788-1166

Wybrane czynniki rozwoju turystyki religijnej w Krakowie z uwzględnieniem zachowań podróżnych

Selected factors in the development of religious tourism in Krakow, taking into account the behaviour of travellers

Streszczenie

Celem artykułu jest identyfikacja wybranych czynników rozwoju turystyki religijnej w Krakowie z uwzględnieniem zachowań podróżnych. W ramach artykułu określono istotne czynniki mające wpływ na rozwój turystyki religijnej w destynacji turystycznej, jaką jest Kraków, jak również zachowania podróżnych i turystów religijnych w Krakowie. Dla potrzeb niniejszego artykułu wykorzystano dane wtórne za lata 2018–2023 dotyczące monitorowania ruchu turystycznego w Krakowie i Małopolsce zebrane przez Małopolską Organizację Turystyczną (MOT). W ramach badań przeprowadzonych przez MOT zastosowano trzy metody badawcze: wywiady bezpośrednie z osobami odwiedzającymi Małopolskę, w tym Kraków; wykorzystanie hurtowni danych teleinformatycznych; analizę danych istniejących. Na podstawie badań stwierdzono, że Miasto Kraków ma predyspozycje do rozwoju turystyki religijnej. W mieście znajdują się liczne sanktuaria związane z kultem Pańskim, maryjnym oraz krakowskich świętych i błogosławionych. Należy też wspomnieć o społeczności żydowskiej, dla której stałym punktem wizyt jest grób Mojżesza Isserlesa na cmentarzu Remu. Zwiększenie liczby uczestników tego rodzaju turystyki można osiągnąć m.in. przez skuteczne działania promocyjne za pomocą: nowych mediów, stworzenia kalendarza wydarzeń turystyki religijnej, nawiązania współpracy między miastem a organizatorami turystyki religijnej z Krakowa oraz rynków zagranicznych.

Słowa kluczowe

turystyka religijna, turystyka pielgrzymkowa, zarządzanie turystyką, ruch turystyczno-pielgrzymkowy, rekomendacje

Abstract

The article aims to identify selected factors for the development of religious tourism in Krakow, taking into account the behaviour of travellers. The article identifies important factors influencing the development of religious tourism in a tourist destination such as Krakow, as well as the behaviour of travellers and religious tourists in Krakow. This article used secondary data for 2018–2023 concerning the monitoring of tourist traffic in Krakow and Małopolska collected by the Małopolska Tourist Organisation (MOT). They were based on three research methods: conducting face-to-face interviews by completing electronic questionnaires on visitors to Małopolska, including Krakow; using ICT data warehouses; analysing existing data. Based on the research, it was found that the city of Krakow has predispositions for the development of religious tourism. The city has numerous shrines associated with the worship of the God, the Virgin Mary and Krakow's saints and blessed. Mention should also be made of the Jewish community, for whom the grave of Moses Isserles in the Remuh cemetery is a regular point of visit. Increasing the number of participants in this type of tourism can be achieved, among other things, by effective promotional activities through new media, creating a calendar of religious tourism events, establishing cooperation between the city and organizers of religious tourism from Krakow and foreign markets.

Keywords

religious tourism, pilgrimage tourism, tourism management, tourist-pilgrimage traffic, recommendations

JEL: Z32, D11, F10

Wprowadzenie

Turystyka religijna to jedna z bardzo ważnych form turystyki. Na świecie rozwija się od dawna. Ten rodzaj turystyki to również istotny segment gospodarki turystycznej miast, zwłaszcza tych, które mają potencjał i dziedzictwo, aby ją rozwijać. Temat turystyki religijnej podejmowany jest bardzo często w literaturze zagranicznej (np. Hassan, 2022, s. 1–19; Abad-Galzacorta i in., 2016, s. 48–66; Robina Ramírez & Pulido Fernández, 2018, s. 1–19). Podróże w celach religijnych uważane są za jeden z najstarszych rodzajów turystyki (Abad-Galzacorta i in., 2016, s. 48). Istotny wpływ na jej rozwój miały zmiany społeczne i kulturowe w XX i XXI w., a zwłaszcza rozwój transportu, turystyki masowej, jak również zacieranie granic pomiędzy turystyką a pielgrzymkami (Liro i in., 2018, s. 12).

Jednak, aby rozwijać ruch turystyki religijnej, niezbędne są działania podejmowane przez destynacje turystyczne zarówno w kierunku rozwoju infrastruktury, jak i promocji tego rodzaju turystyki. Ważnym działaniem jest również kreowanie istotnych wydarzeń o charakterze religijnym. Te wszystkie zagadnienia są także kluczowe dla Miasta Krakowa, które z uwagi na swoje dziedzictwo w obszarze religijnym jest ważnym ośrodkiem dla tej formy turystyki i miejscem licznie odwiedzanym przez pielgrzymów i turystów religijnych.

Artykuł porusza zagadnienia wybranych czynników rozwoju turystyki religijnej w Krakowie przy uwzględnieniu zachowań podróżnych. W artykule oparto się na danych wtórnych z badań ruchu turystycznego w Krakowie i Małopolsce w latach 2018–2023 zrealizowanych przez Małopolską Organizację Turystyczną, jak również na dokumentach Miasta Krakowa, tj. Planie działań na rzecz rozwoju turystyki religijnej w Krakowie do 2020 roku (Gądek i in. 2016, s. 16–32), Strategii rozwoju turystyki w Krakowie na lata 2014–2020 (Wilkońska & Rotter-Jarzębińska, b.d.) czy Polityce zrównoważonej turystyki Krakowa na lata 2021–2028 (Walas, 2021). Celem utylitarnym artykułu jest wskazanie działań rekomendowanych dla decydentów miejskich dla rozwoju tego typu turystyki w destynacji turystycznej.

Turystyka religijna w ujęciu teoretycznym

Turystyka religijna to rodzaj podróży związany w szczególności z motywami religijnymi, rozwojem duchowym, ale też motywami turystycznymi (Liro, 2021, s. 1). Według Seweryn, Berbeki, Borodako i Niemczyk (2017, s. 8) turystyka religijna jest związana z pielgrzymowaniem. Każda religia na każdym kontynencie obejmuje motyw wędrówki

do bóstwa, który stanowi nieodłączny element wiary i jej praktykowania.

Według Różyckiego (2009, s. 157) już od zamierzchłych czasów odbywały się zarówno podróże, jak i pielgrzymki do świętych miejsc. Podróże te odbywali wyznawcy różnych religii. Podróże turystyczne od początku obejmowały również zjawisko pielgrzymowania. Migracje do ośrodków religijnych to współcześnie także jedna z ważniejszych form przemieszczeń ludności (Różycki, 2009, s. 157).

Często wyróżnia się dwie formy podróżowania, są to turystyka religijna i turystyka pielgrzymkowa (pielgrzymowanie). Pierwsza z nich polega na udawaniu się do miejsc świętych w celu głównie poznawczym i religijnym, druga zaś sprowadza się przede wszystkim do przeżyć duchowych, realizowanych przy różnym stopniu zaangażowania i doświadczenia.

Według Jackowskiego (1998, s. 10) termin „turystyka religijna” jest terminem szerszym niż „turystyka pielgrzymkowa”. W ramach migracji do ośrodków kultu wyraźnie widoczne są trzy podstawowe motywy, które różnicują zarówno cel, jak i sposób odbywania wędrówki. Pierwszy z nich wynika z pobudek religijnych, drugi z religijno-poznawczych, trzeci tylko z poznawczych, wypoczynkowych i innych. Istotny jest fakt, że często w krajach chrześcijańskich cel religijny jest motywem głównym, np. w Ameryce Łacińskiej czy pieszych pielgrzymek w Polsce. Uczestnicy pielgrzymki modlą się i medytują. Szlaki pielgrzymek na ogół przebiegają przez ośrodki kultu religijnego o zróżnicowanym zasięgu i różnej randze. Celem wyłącznie religijnym charakteryzują się również tzw. pielgrzymki specjalistyczne w obszarze podróży chorych osób do miejsc świętych (Jackowski, 1988, s. 14).

Wizyty w kościołach, świątyniach, muzeach, klasztorach, sanktuariach czy meczetach stanowią istotny element wycieczek religijnych, a podróże te umożliwiają odwiedzającym udział w obrzędach i uroczystościach oraz zakup pamiątek religijnych ze świętych miejsc (Robina Ramírez & Pulido Fernández, 2018, s. 15). W literaturze zagranicznej wymieniane są trzy główne czynniki motywujące do wyjazdów w celach religijnych: motywacja religijna, społeczna i kulturowa oraz zakupowa (Hassan i in., 2022, s. 1).

Do turystyki pielgrzymkowej zalicza się wyjazdy do miejsc uznawanych za święte, które są podejmowane z motywów czysto religijnych ze względu na szczególne działanie w nich Boga lub bóstwa, po to, aby tam spełniać określone akty religijne. Natomiast turystyka religijna stanowi formę szerszą, która obejmuje także wyjazdy religijno-poznawcze, łączące w sobie elementy duchowe ze świeckimi. Uczestnikami turystyki religijnej są: pielgrzymi skupiający się wyłącznie na aktach religijnych, a także turysta uczestniczący w wydarzeniach religijnych i poświęcający również czas na zwiedzanie okolicznych zabytków (Gądek i in., 2016, s. 5).

Jednym z ważnych i najbardziej widocznych elementów każdej religii są formy społecznego i indywidualnego kultu. Człowiek wierzący wyraża przez to swój osobisty i wspólnotowy stosunek zależności od Boga, oddaje Mu chwałę, zanoszą do Niego prośby i błaga o przebaczenie win (Krakowiak, 2022, s. 115). „Pielgrzymowanie chrześcijańskie polega na osobistym lub grupowym, najczęściej pieszym, nawiedzeniu sanktuarium lub innego ważnego dla wiary miejsca świętego” (Krakowiak, 2022, s. 117). Przy czym w miejscu tym pielgrzymi biorą udział przede wszystkim w aktach liturgicznego kultu czy praktykach pobożności ludowej. Pragną w tym czasie wyprosić dla siebie czy innych bliskich osób Boże miłosierdzie. Chcą również podziękować za otrzymane łaski czy uzyskanie odpustu (pielgrzymki jubileuszowe), jak również dać świadectwo „życia we wspólnocie wiary Kościoła (Krakowiak, 2022, s. 117). Pielgrzymkę można także określić jako podjętą z motywów religijnych podróż do miejsca świętego (sanktuarium) ze względu na szczególne działanie w nim Boga, często za wstawiennictwem Matki Bożej lub świętych oraz odnowienia i umocnienia osobistych relacji z Bogiem przez uczestnictwo w sakramentach świętych oraz inne akty kultu. Bardzo duże znaczenie ma pielgrzymka do Ziemi Świętej jako „przejście śladami historii zbawienia, na której się ona rozwinęła”, gdyż tam też toczyło się życie Jezusa (Jan Paweł II, s. 25; cyt. za: Krakowiak, 2022, s. 117). Ruch pielgrzymkowy w Polsce ma wielowiekowe tradycje (B. Pabian & A. Pabian, 2023, s. 302) Bardzo duże tradycje pielgrzymowania ma Kraków.

Tradycje pielgrzymkowe Krakowa

Miasto Kraków stanowi ważne miejsce dla turystyki religijnej w wymiarze międzynarodowym. Jest bowiem światowym centrum kultu Bożego Miłosierdzia i „Papieskim Miastem”. Obok Watykanu i Wadowic jest ośrodkiem kultu św. Jana Pawła II. To w Krakowie w 2016 r. jako jednym z 15 miast na świecie zorganizowano Światowe Dni Młodzieży (Mróz, 2019, s. 41–42).

W Krakowie znajduje się ponad 30 ośrodków pielgrzymkowych, tj. sanktuariów świętych i błogosławionych, sanktuariów maryjnych, sanktuariów Pańskich – jak np. Sanktuarium Krzyża Świętego i Sanktuarium Miłosierdzia Bożego. Światową rangę posiadają Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Łagiewnikach czy Sanktuarium św. Jana Pawła II na Białych Morzach, gdyż odwiedza je ok. 2 mln pielgrzymów rocznie (Mróz, 2019, s. 42). Kraków jako ośrodek pielgrzymkowy zasłynął już w XII w. Na początku pielgrzymki do mia-

sta związane były z kultem św. Floriana i św. Stanisława Biskupa i Męczennika. Relikwie św. Floriana sprowadził do katedry na Wawelu w 1184 r. biskup Gedeon (1130–1185) i umieścił pośrodku nawy świątyni. W miejscu tym siedemdziesiąt lat później biskup Prandota (ok. 1200–1266) złożył ciało biskupa Stanisława (Węclawowicz, 2014, s. 72).

Dla koncentracji sanktuariów w Krakowie znaczenie miała kluczowa rola miasta w Koronie Królestwa Polskiego, dobrze rozbudowana sieć placówek zakonnych zarówno w stolicy, jak i w diecezji krakowskiej oraz ranga biskupstwa krakowskiego w strukturach Kościoła w Polsce (Hodorowicz & Mróz, 2009, s. 4). Kościół katedralny na Wawelu stanowił od 20 stycznia 1320 r. (koronacja króla Władysława Łokietka) miejsce koronacji władców Polski, natomiast od czasu pogrzebu króla Władysława Łokietka w 1333 r. stał się miejscem pogrzebów i pochówków. Pielgrzymki do Krakowa nabrały dodatkowo charakteru patriotycznego w czasach zaborów, a miasto w tym czasie zyskało określenia: „serce Polski”, „świątynia narodowa”, „Rzym słowiański”, „bastion polskości” oraz „skarbiec relikwii i pamiątek” (Niedźwiedz, 2004; cyt. za: Mróz, 2019, s. 43).

Jeszcze przed I wojną światową Kraków posiadał dwa koronowane obrazy Matki Boskiej. U Karmelitów na Piasku znajduje się koronowany w 1618 r. obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezus, natomiast Franciszkanie posiadają obraz Matki Boskiej Bolesnej, koronowany w 1908 r. Ponadto oprócz tych dwóch obrazów wciąż wśród licznych pielgrzymów cieszą się cudowne obrazy: Matki Boskiej Różańcowej w kościele OO. Dominikanów, Matki Boskiej Świętojańskiej w kościele św. Jana u PP. Prezentek (z XVI w.), Matki Boskiej Śnieżnej na Grodku u OO. Dominikanów, sprowadzony w 1634 r., Matki Boskiej Pocieszenia w kościele św. Katarzyny, Matki Boskiej w kościele św. Barbary sprowadzony z Jurowic na Podolu (w Krakowie od 1885 r.) (Malej & Pirożyński, 1953, cyt. za: Myszor, 1982, s. 164).

Natomiast podczas II wojny światowej, po śmierci siostry Faustyny Kowalskiej (5 października 1938 r.) zaczęły przybywać pielgrzymki do kaplicy św. Józefa w Łagiewnikach. Kaplica wówczas została udostępniona tym, którzy przybywali do Łagiewnik po to, aby pomodlić się przed obrazem Pana Jezusa Miłosiernego oraz przy grobie siostry Faustyny. Ruch pielgrzymkowy nasilił się po rozpoczęciu 21 października 1965 r. przez ks. arcybiskupa Karola Wojtyłę procesu informacyjnego o zmarłej siostrze Faustynie. Kolejnym czynnikiem mającym wpływ na rozwój pielgrzymek do Łagiewnik było odwołanie w 1978 r. notyfikacji (Mróz, 2008; cyt. za: Mróz 2019, s. 44). Dekret ustanawiający Sanktuarium Bożego Miłosierdzia wydany został przez kardynała Franciszka Ma-

charskiego w 1992 r. Dla dalszego rozwoju ruchu pielgrzymkowego znaczenie miały: beatyfikacja (18 kwietnia 1993 r.) i kanonizacja (30 kwietnia 2000 r.) s. Faustyny Kowalskiej (Mróz, 2008, s. 44; cyt. za: Mróz 2019, s. 44).

Po beatyfikacji siostry Faustyny zarówno dynamiczny rozwój kultu Miłosierdzia Bożego, jak i ruchu pielgrzymkowego do Sanktuarium w Krakowie-Łagiewnikach miały wpływ na fakt, że metropolita krakowski kard. Macharski w 1996 r. powołał fundację, której celem była budowa nowej świątyni (na 5000 osób) i zaplecza socjalnego dla pielgrzymów. Następnie, 7 czerwca 1997 r. w czasie nawiedzenia łagiewnickiego sanktuarium Ojciec Święty Jan Paweł II poświęcił kamień węgielny z Golgoty pod budowę kościoła, a 17 sierpnia 2002 r. poświęcił już nową świątynię (Siepak, b.d.). Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach stało się światowym miejscem kultu Miłosierdzia Bożego dla pielgrzymów z całego świata (Sanktuarium Bożego Miłosierdzia w Krakowie-Łagiewnikach, 2016).

Należy podkreślić, że zarówno Kraków, jak i Małopolska, na przestrzeni 12 lat od śmierci Jana Pawła II wzmocniły swoją pozycję jednego z kilku czołowych centrów turystyki religijnej w Europie (Szczepanek, 2018, s. 17). Przyczyniły się do tego faktu różne istotne uwarunkowania.

Główne uwarunkowania turystyki religijnej w Krakowie

Kraków, obok Częstochowy, to najważniejszy ośrodek turystyki religijnej i ruchu pielgrzymkowego w Polsce. Razem z Kalwarią Zebrzydowską i Licheniem miejsca te należą do najczęściej odwiedzanych centrów pątniczych. Kraków zajmuje bardzo istotną pozycję na europejskiej i światowej mapie turystyki religijnej. Przyczyniły się do tego dwa zjawiska związane z wyznaniem rzymskokatolickim – kultu Bożego Miłosierdzia, który w okresie posługi papieskiej Jana Pawła II został wyniesiony do rangi kultu globalnego, oraz postaci samego Papieża-Polaka czczonego w wielu krajach świata. Kolejnym zjawiskiem wpływającym na międzynarodową rozpoznawalność Krakowa jest jego znaczenie dla wyznawców różnych odłamów judaizmu. Dzięki fenomenowi rozsianej po całym świecie diaspory żydowskiej Kraków odwiedzają Żydzi z różnych stron świata (Gądek i in., 2016, s. 8).

Małopolska i Kraków są regionami szczególnie bogatymi w lokalne, regionalne i ponadregionalne zjawiska religijne. W regionie znajduje się ponad 120 sanktuariów i miejsc kultu. Wiele z nich zlokalizowanych jest w Krakowie czy jego bezpośredniej bliskości, co umożliwia tworzenie ofert pakietowych dla turysty religijnego. Kraków już w XVI w.

nazwano „drugim Rzymem”, a w mieście znajduje się dużo tzw. miejsc świętych: aż w 21 kościołach i klasztorach znajdują się groby, relikwie świętych, błogosławionych oraz sług Bożych – kandydatów na ołtarze. W Katedrze Wawelskiej znajdują się relikwie sześciu takich postaci, w tym groby św. Stanisława biskupa oraz św. Jadwigi królowej. O znaczeniu Krakowa dla turystyki religijnej świadczy także liczba kościołów i klasztorów, w tym tzw. kościołów uprzywilejowanych – bazylik mniejszych (11) (Mróz, 2019, s. 47), liczba cudownych wizerunków Matki Boskiej wyróżnionych koronami papieskimi (12) czy klasztorów i zgromadzeń zakonnych (ponad 30 męskich i ponad 70 żeńskich) (Gądek i in., 2016, s. 9). Wyjątkową atrakcją Krakowa oraz uwarunkowaniami turystyki religijnej są miejsca, przedmioty, wydarzenia czy tradycje, które mają ogromne znaczenie symboliczne. Można do nich zaliczyć np. okno papieskie przy ul. Franciszkańskiej 3, dzwon Zygmunt, krypty kościoła i klasztoru reformatów czy tradycję szopek krakowskich. Każde z nich może stanowić motywację do przyjazdu do Krakowa. Ze względu na religijną rangę Krakowa naturalnym uzupełnieniem oferty religijnej jest działalność naukowa, badawcza, edukacyjna, którą prowadzą uczelnie wyższe, tj. Uniwersytet Jagielloński, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II, czy Uniwersytet Ignatianum, a także liczne instytuty naukowe, stowarzyszenia i fundacje oraz oficyny wydawnicze i wydawcy czasopism. W zakresie judaizmu należy wspomnieć o działalności Gminy Żydowskiej czy Centrum Kultury Żydowskiej. Wśród wyznawców judaizmu popularne jest nazywanie miasta „drugą Jerozolimą”. Czynnikami istotnymi dla Żydów z całego świata są: dziewięć synagog, liczne pamiątki po dawnych obiektach religijnych, krakowska historia Holokaustu, czy jej pełen nadziei epilog opowiedziany w książce i filmie pt. *Lista Schindlera*. Symbolem krakowskiego judaizmu, jego historii i znaczenia, a także teraźniejszości jest grób rabina Mojżesza Isserlesa na cmentarzu Remu – miejsce modlitw i prośb (Gądek i in., 2016, s. 7–9). W tabeli 1 zawarto wybrane uwarunkowania rozwoju turystyki religijnej w Krakowie.

Kraków stanowi bardzo istotne centrum turystyki religijnej w Europie z uwagi na kluczowe uwarunkowania określone w tabeli 1. Są to zarówno centra turystyki religijnej, jak i oferta kulturalno-religijna. Istotnym atutem jest organizacja wielu wydarzeń o charakterze religijno-kulturalnym.

W Krakowie obiekty sakralne posiada 38 kościołów i związków wyznaniowych. Największe znaczenie w kontekście rozwoju turystyki religijnej mają obiekty sakralne Kościoła Rzymskokatolickiego oraz związane z religią mojżeszową. Te dwie religie odegrały najważniejszą rolę w historii miasta, kształtując nie tylko jego krajobraz sakralny, lecz także życie społeczno-gospodarcze

Tabela 1. Wybrane uwarunkowania rozwoju turystyki religijnej w Krakowie

Czynniki rozwoju oferty turystyki religijnej w Krakowie	
Kategoria	Rodzaj czynnika rozwoju
Tradycje religijne i walory	Międzynarodowe centra turystyki religijnej i pielgrzymkowej: Sanktuarium Bożego Miłosierdzia i Centrum JP2 „Nie lękajcie się!” Niezwyczajnie bogata oferta kulturowo-religijna (kościół, klasztory, muzea, miejsca związane ze świętymi i in.), dobry stan zachowania większości atrakcji Koncentracja walorów turystyki religijnej w dwóch ośrodkach na terenie miasta (Stare Miasto – Kazimierz i Kraków-Łagiewniki) Możliwość zwiedzania miasta wzdłuż tras turystyki religijnej Wartość dziedzictwa kulturowego Krakowa, obecność na Liście światowego dziedzictwa UNESCO Wysokiej jakości wielokulturowa oferta Krakowa, ważny ośrodek dla wyznawców katolicyzmu i judaizmu
Wydarzenia	Noc Cracovia Sacra jako wydarzenie prezentujące religijną ofertę Krakowa Związane z religią wydarzenia kulturalne na najwyższym poziomie (Misteria Paschalia, Festiwal Kultury Żydowskiej, Muzyka w Starym Krakowie) Żywe tradycje związane z religią (konkurs szopek bożonarodzeniowych, Emaus, targi bożonarodzeniowe i wielkanocne, żywa szopka u franciszkanów, tradycje świąt żydowskich) Ważne wydarzenia związane z liturgią (Święto Miłosierdzia Bożego, procesja św. Stanisława, procesja Bożego Ciała, wydarzenia Triduum Paschalnego) i historią (rocznice związane z Janem Pawłem II, Marsz Żywych)
Infrastruktura dodatkowa	Wysoka jakość i dostępność bazy noclegowej i gastronomicznej oraz dostępność komunikacyjna (Kraków Airport, układ drogowy i kolejowy)
Dodatkowe atrakcje	Centralne położenie Krakowa wśród innych ważnych atrakcji turystyki religijnej (Wadowice, Kalwaria Zebrzydowska, Wieliczka, ale też Auschwitz–Birkenau–Dąbrowa Tarnowska–Bobowa–Leżajsk)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Gądek i in., 2016, s. 13–15.

i kulturalne miasta. W Krakowie można znaleźć takie trasy turystyczne jak: zabytków żydowskich, św. Stanisława, Ścieżkami Jana Pawła II, Krakowski Szlak Świętych i trasa św. Faustyny Kowalskiej. Dwie inne trasy również uwzględniają obiekty ważne dla turystyki religijnej, np. opactwo cystersów w Mogile czy kościół Arka Pana i krzyż w Nowej Hucie (Bilska-Wodecka & Soljan, 2015, s. 557–558).

Z punktu widzenia turystyki religijnej nastawionej na zwiedzanie obiektów sakralnych można wyróżnić w Krakowie kilka obszarów silnej koncentracji ruchu turystycznego. W kontekście religijnym największą rolę pełnią niewątpliwie Łagiewniki, gdzie zlokalizowano dwa współcześnie najważniejsze sanktuaria Krakowa: Sanktuarium Bożego Miłosierdzia i Centrum Jana Pawła II. Obiekty te wyznaczają centrum religijno-pielgrzymkowe miasta, położone z dala od centrum historycznego. Do tych obiektów kieruje się największy ruch pielgrzymkowy. Pielgrzymi z różnych części Polski oraz z zagranicy odwiedzają licznie Łagiewniki, zwłaszcza w odpust w święto Miłosierdzia Bo-

żego. Przybywa ich wtedy ponad 100 tys. (Jackowski i in., 2014, cyt. za: Bilska-Wodecka & Soljan, 2015, s. 559). Inne obszary w Krakowie mające charakter religijny to Śródmieście oraz Kazimierz. W tych częściach Krakowa rozwija się przede wszystkim turystyka kulturowa, a ruch pielgrzymkowy dotyczy głównie pielgrzymek chasydów i innych judaistycznych grup ortodoksyjnych, które udają się do grobu cadyka na cmentarzu Remu (Bilska-Wodecka i in., 2010, s. 7).

W kontekście turystyki pielgrzymkowej istotne jest, że niektóre z sanktuariów katolickich zyskały nową funkcję pielgrzymkową. Należy wspomnieć o kościele Augustianów, gdzie od wieków czczony jest cudowny obraz Matki Bożej Pocieszenia, a w ostatnich latach dynamicznie zaczął rozwijać się kult św. Rity. Interesującym przykładem zachodzących przemian jest też kościół Kapucynów, gdzie dawny kult Matki Bożej Loretanśkiej coraz silniej jest zastępowany przez kult św. Ojca Pio. W kontekście turystyki religijnej należy jeszcze wymienić Nową Hutę z wielowiekowym sanktuarium w Mogile czy nowymi kościołami – symbola-

mi walki o zachowanie tożsamości religijnej mieszkańców tej dzielnicy w czasach komunizmu (Bilska-Wodecka & Soljan, 2015, s. 557–558).

W kontekście rozwoju turystyki religijnej, w tym pielgrzymkowej, kluczowe znaczenie ma jej promocja.

Promocja oferty turystyki religijnej Krakowa na arenie międzynarodowej

Kraków podejmuje liczne działania na rzecz promocji oferty turystyki religijnej. W 2016 r., dostrzegając bardzo duże znaczenie tego rodzaju turystyki dla miasta, przygotowano Plan działań na rzecz rozwoju turystyki religijnej w Krakowie do roku 2020. Plan zawierał istotne w tym zakresie rekomendacje. W 2015 r. został powołany przez Prezydenta Miasta Krakowa zespół zadaniowy złożony z przedstawicieli różnych instytucji i organizacji zainteresowanych rozwojem tej formy turystyki w Krakowie (Gądek i in. 2016 s. 4). Tabela 2 zawiera zestawienie wybranych działań promocyjnych podejmowanych przez Miasto Kraków na rzecz promocji turystyki religijnej w latach 2012–2023.

Miasto Kraków podejmuje wiele działań na rzecz promocji turystyki religijnej i ciągłego podkreślania rangi i znaczenia Krakowa dla kreowania międzynarodowego ruchu pielgrzymkowego. Te działania to zarówno realizacja kampanii reklamowych, udział czy organizacja ważnych wydarzeń takich jak kongresy czy konferencje, organizacja wizyt studyjnych zarówno dziennikarzy, jak i organizatorów turystyki religijnej, tworzenie i utrzymywanie szlaków turystycznych w zakresie turystyki religijnej. Ponadto istotne są również takie działania jak: utrzymywanie infrastruktury, szkolenia czy nagrody dla osób czy instytucji zasłużonych na rzecz rozwoju turystyki religijnej w Krakowie.

Kraków pozyskuje ponadto zewnętrzne źródła finansowania na rzecz promocji m.in. turystyki religijnej. W tym zakresie należy wspomnieć o istotnym projekcie unijnym realizowanym w latach 2012–2013 o wartości 692 162 zł w ramach Małopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego. Głównym celem projektu było zwiększenie zainteresowania potencjalnych turystów zagranicznych ofertą turystyki religijnej Małopolski i Krakowa. Twórcom projektu zależało m.in. na tym, aby region Małopolski był postrzegany jako centrum turystyki religijnej i przyciągał jak największą liczbę gości zainteresowanych tego typu ofertą. Promocja odbywała się w kilku krajach Europy: Włoszech (Mediolan, San Giovanni Rotondo, Loreto), Hiszpanii (Madryt, Santiago de Compostela), Francji (Lourdes), Portugalii (Fatima). W ramach projek-

tu Kraków zorganizował akcje promocyjne Krakowa i Małopolski w najważniejszych centrach religijnych Europy, z wykorzystaniem Mobilnego Muzeum Jana Pawła II (w programie znalazły się m.in. prezentacja wystawy o Janie Pawle II, dwudniowe postoje w ważnych miejscach kultu religijnego, prezentacje multimedialne oferty turystyki religijnej Krakowa i Małopolski). W Krakowie została również zorganizowana międzynarodowa konferencja poświęcona turystyce religijnej pod hasłem „Turystyka religijna jako element integracji kulturowej” z udziałem środowisk akademickich i mediów, organizatorów turystyki, właścicieli i dysponentów obiektów sakralnych. Natomiast w Hiszpanii i Włoszech odbyły się warsztaty branżowe typu workshop, adresowane do branży turystycznej oraz organizatorów wyjazdów religijnych i pielgrzymek.

W ramach projektu przeprowadzono również takie działania, jak:

- dystrybucja katalogów i mapy turystycznej, prezentujących obiekty i miejsca kultu religijnego w Małopolsce (sześć wersji językowych: polska, angielska, włoska, hiszpańska, francuska i portugalska);
- organizacja w kwietniu 2013 r. we Włoszech (w Mediolanie) spotkań branżowych typu workshop adresowanych do branży turystycznej oraz organizatorów wyjazdów religijnych i pielgrzymek;
- uruchomienie portalu internetowego prezentującego ofertę religijną Małopolski www.sacrum.visitmalopolska.pl (w sześciu wersjach językowych: polskiej, angielskiej, włoskiej, hiszpańskiej, francuskiej i portugalskiej);
- organizacja w dniach 4–25 sierpnia 2013 r. akcji promocyjnej Krakowa i Małopolski w głównych centrach religijnych Europy (Wiedeń, Loreto, Fatima, Santiago de Compostela, Lisieux) z wykorzystaniem Mobilnego Muzeum Jana Pawła II;
- przygotowanie oraz emisja w kanale Discovery we Włoszech i w Hiszpanii filmu pt. *Śladami Jana Pawła II* (25 emisji we Włoszech i 28 emisji w Hiszpanii);
- organizacja w październiku 2013 r. w Krakowie międzynarodowej konferencji naukowo-branżowej poświęconej turystyce religijnej pod hasłem „Turystyka religijna jako element integracji kulturowej”¹.

Projekt stanowił ważny element w procesie dalszych działań na rzecz rozwoju i promocji turystyki religijnej w Krakowie. W zakresie promocji tego rodzaju turystyki Miasto współpracuje intensywnie z Zagranicznym Ośrodkiem Polskiej Organizacji Turystycznej we Włoszech².

Kluczową kwestią jest fakt, że w ostatnich kilku latach pojawia się coraz więcej działań systemowych, realizowanych wspólnie przez branżę tury-